

PIOTR BOREK (Kraków)
ORCID: 0000-0003-3031-7722

LITERATURA W SŁUŻBIE AKSJOLOGII

Omawiana monografia wieloautorska *Fons omnis honesti...* uświetniła naukowy jubileusz profesor Marii Wichowej, od kilkudziesięciu lat związanej z Uniwersytetem Łódzkim¹. Jak zaznaczył w słowie wstępnym Michał Kuran, badaczka literatury dawnej od początku kariery akademickiej była związana z łódzkim ośrodkiem, gdzie uzyskiwała kolejne stopnie naukowe. Na uwagę zasługuje szerokie spektrum tematyczne podejmowane przez profesor Wichową: oprócz prac neolatynistycznych i historycznoliterackich w jej dorobku ważne miejsce zajmują edycje krytyczne dzieł staropolskich, studia z zakresu biografistyki, translatoologii oraz teorii literatury.

Łacińskie motto („źródło czci wszelakiej”), wykorzystane w formule tytułowej zbiorowej pracy, nawiązuje do renesansowej tradycji panegirycznej, a konkretniej między innymi do apoteozy Chrystusa i Maryi. Wedle redaktora tomu fraza ta może stanowić uniwersalne przesłanie laudacyjne, w co niewątpliwie wpisuje się wieloletnia działalność akademicka jubilatki. Tytuł książki wytycza zarazem główne obszary kompetencji łódzkiej badaczki, przede wszystkim tradycję antyczną, kulturę ziemiańską, encyklopedyzm oraz komunikację w badaniach humanistycznych. Generalnie rzecz ujmując, dwadzieścia sześć studiów pomieszczonych w omawianym tomie mieści się w tak szeroko zarysowanej koncepcji monografii wieloautorskiej. Dziwi natomiast, że redaktor nie uporządkował zróżnicowanego materiału wedle klucza tematycznego i problemowego (na taki bowiem wskazuje podtytuł), a zaproponował chronologiczny układ materiału. Być może decyzja wynikała ze zróżnicowania metodologicznego, gdyż część prac wykracza poza ujęcie literaturoznawcze, a mieści się w badaniach z zakresu bibliologii, historii, kulturoznawstwa, nauk o mediach i informacji.

Fons omnis honesti... podzielono na cztery nierównomierne działy: 1. W kręgu rzeczy staropolskich (jedenaście rozpraw), 2. Literatura XVIII wieku (dziewięć studiów), 3. Literatura XIX i XX wieku (trzy teksty), 4. Środowisko cyfrowe

---

¹ „*Fons omnis honesti*”. *O literaturze w służbie wartości. Tradycja antyczna, kultura ziemiańska, encyklopedyzm i komunikacja. Studia ofiarowane Profesor Marii Wichowej w 70. rocznicę urodzin i 45. rocznicę pracy naukowej i dydaktycznej*, red. M. Kuran, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020 (Analecta Literackie i Językowe, t. 14).

i komunikacja (trzy artykuły). Proporcje między poszczególnymi działami mimo- wolnie (acz pośrednio) poświadczają dominanty tematyczne w dorobku profesor Wichowej, gdzie uchwytna jest przewaga studiów i monografii z literatury staro- polskiej i oświeceniowej.

Pierwszą część obszernej pracy inicjuje erudycyjna rozprawa Wiesława Pawlaka „*O dulcissimum Mariae nomen...*” *Imię Maryi w kulturze i literaturze religijnej XVII wieku* („*quaestiunculae selectae*”), w której badacz dowiódł istotnego zna- czenia rytu sakramentu chrztu oraz powiązanego z nim nadawania imienia, które stanowić miało w chrześcijańskiej tradycji rękojmię patronatu i opiekuństwa ze strony konkretnego świętego. W tym kontekście imię Maryi cieszyło się szczególną estymą w okresie staropolskim, co poświadczają liczne dzieła religijne.

Znakomite studium Aliny Nowickiej-Jeżowej (*Alfusz i czarnoleskie Panny. Kilka uwag o losach „Epody II” Horacego w poezji ziemiańskiej*) stanowi istotne dookreślenie wpływu i zarazem reinterpretację arkadyjskiej tematyki w poezji Jana Kochanowskiego. Wychodząc od przypomnienia warstwy inwencyjnej *Pieśni świętojańskiej o sobótce* (zwłaszcza wpływu Propercjusza, Tibullusa, Katullusa i Wergiliusza), uczona podkreśla zabieg radykalnej naturalizacji treści epody Horacego w ujęciu Kochanowskiego, co jest uchwytnie w związku „człowieka po- czciwego” z ziemią ojczystą: „Związek ten określał wizję świata, system wartości, model życia, formy aktywności. Uznany za cechę istotową gremium szlacheckiego, legł u podstaw formy cywilizacyjnej, noszącej piętno oryginalności i rodzimości, a cechy, w jakie za sprawą Kochanowskiego został wyposażony ziemianin, stały się ważnym elementem sarmackiej antropologii, przekazywanej przez stulecia jako *mos patriae*” (s. 81).

Szkic Andrzeja Wichera *Wiersz Przeclawa Słoty „O chlebowym stole” w kon- frontacji z „Opowieściami kanterberyjskimi” Geoffreya Chaucera* okazuje się mikroanalizą porównawczą, w której na plan pierwszy wybija się kreacja niewiast w obydwu średniowiecznych przekazach. Dawne reguły biesiadowania powiązane zostały z ideą szacunku względem kobiet jako pochodną laudacji Maryi.

Michał Kuran (*Funkcje poezji Owidiusza w dorobku literackim Marcina Pasz- kowskiego*) dokonał zestawienia similiów w wybranych utworach Paszkowskiego, wskazując na utwory Owidiusza jako kluczowe w argumentacji mitu sarmackiego oraz optymalizacji stosunków społecznych w Rzeczypospolitej.

Z kolei tematykę epistolograficzną poruszyła Mariola Jarczykowa w studium *Lew Sapieha jako autor i adresat listów dedykacyjnych*. Dla znawczyni proble- matyki litewskiej kluczowe okazały się zagadnienia dotyczące ramy wydawniczej epistoł Sapiehy, a ponadto funkcje mecenatu w Wielkim Księstwie Litewskim.

Krystyna Krawiec-Złotkowska (*Sielankowe bestiarium braci Zimorowiców. Między kulturą a naturą*) dokonała interesującego rozpoznania funkcji świata fauny w sielankowych cyklach Szymona i Józefa Bartłomieja Zimorowiców. Okazuje się, iż utwory poetów lwowskich obfitują w ten element natury, co zdaniem badaczki podporządkowane zostało kreowaniu nastroju i emocji głównych bohaterów.

Charakter przeglądowny ma artykuł Danuty Künstler-Langner – *Poszukiwanie szczęścia wiecznego i nieśmiertelności w poezji polskiego baroku*. Autorka dokonała analizy wybranych poezji twórców, poczynawszy od wczesnego baroku (np. Mikołaj Sęp-Szarzyński, Sebastian Grabowiecki), aż do jego fazy schyłkowej (np. Stanisław Morsztyn, Wacław Potocki).

Tradycją epitalamium zajęła się Katarzyna Kaczor-Scheitler w tekście „*Wieniec białoczerwony lilijowy...*” *Staropolskie epitalamium nabożne Stanisława Teodora Piotrkowczyka*. W eksplikacji o nachyleniu genologicznym za wartościowe należy uznać nie tylko fragmenty o procesie wstępowania do zakonów żeńskich, lecz również wpływ pism mistyków hiszpańskich na kreację symbolicznych duchownych zaślubin.

Ostatnie trzy studia pierwszego działu wykraczają poza ujęcie filologiczne. Tomasz Pudłocki w interesującym szkicu *Marginesy pamięci? Odręczne wpisy w książkach jako źródło historyczne na przykładzie starodruków z biblioteki klasztoru oo. Franciszkanów OFM (Reformatów) w Przemyślu* zarysował bogaty krąg zainteresowań i kompetencji przemyskich reformatów. Poświadczają to noty proveniencyjne, a zwłaszcza liczba darczyńców prywatnych, którzy powierzali swoje zbiory zgromadzeniu duchownych. Przedostatnie studium tej części zbiorowej monografii dotyczy analizy funkcji stroju w kulturze dawnej (Małgorzata Krzysztofik, *Ubiór jako tekst kultury. Obraz postaw i emocji ewokowanych strojem w literaturze staropolskiej*). Kielecka badaczka poprzez detale ubioru starała się wnioskować o zasobności, płci, przywiązaniu do mody, a nawet profilu moralnym jego właściciela. Podobny charakter ma artykuł Anny Ryś – *Dla noworodka i dla monarchy. O koralu w tradycji staropolskiej*. Autorka w komparatystycznym przeglądzie materiału (dzieła literackie, inwentarze, katalogi biżuterii) wskazała na istotną funkcję klejnotów (zarówno praktyczną, jak i symboliczną) w dawnej kulturze.

Drugi dział książki ogniskuje się na czasach saskich i oświeceniowych. Tę część otwiera wartościowy artykuł Grzegorza Trościńskiego zatytułowany *Okolicznościowa poezja polityczna wobec problemów unii polsko-saskiej w pierwszych miesiącach panowania Augusta II Wetyna. Z problemów komunikacji literackiej i społecznej*. Badacz zgromadził obszerny materiał literacki, który dokumentuje nastroje szlacheckie po śmierci Jana III Sobieskiego oraz w początkowym okresie panowania Augusta II Wetyna. Interesujące są również wnioski dotyczące podwójnej elekcji – poza Wetynem Franciszka Ludwika de Conti, którego wspierało antyniemieckie stronnictwo Sobieskich.

Magdalena Kuran w szkicu *O rękopisie zbioru kazań reformata Antoniego Węgrzynowicza „Melodyja Ś[więtego] Kazimierza” – spostrzeżenia i uwagi* dokonała porównawczego zestawienia rękopisu z wydaniem drukowanym zabytku. Na uwagę zasługują wychwycone zmiany, które duchowny zapewne pod wpływem cenzury wprowadził do ostatecznej redakcji tekstu.

Badaczka literatury oświecenia Krystyna Stasiewicz zajęła się recepcją tematyki mitologicznej w dorobku Drużbackiej (*Elżbieta Drużbacka w zaczarowanym*

świecie mitologii). Literaturoznawczyni wyeksponowała rewokacje mitologiczne dla budowania nastroju, emocji i postawy umoralniającej, jakie cechowały utwory poetki.

Jacek Wójcicki (*Starość Maksymiana, radość filologa – oświeceniowy przekład polski przywrócony*) zadedykował jubilatce edycję mało znanej elegii Maksymiana w przekładzie Onufrego Korytyńskiego. Uczony odnalazł trzy przekazy (w tym dwa rękopiśmienne) i na ich podstawie zaproponował kształt dzieła.

Oświecenie stanisławowskie w opinii ks. Jędrzeja Kitowicza to tytuł studium Andrzeja Stroynowskiego. Główną treścią naukowego wywodu okazuje się negatywny stosunek Kitowicza do środowiska Stanisława Augusta Poniatowskiego, promującego idee kosmopolityczne zamiast patriotyzmu ufundowanego na szlacheckich wartościach.

Krystyna Maksimowicz w szkicu *Seweryn Rzewuski wobec magii i alchemii* poszerzyła swoje wcześniejsze ustalenia na temat biografii i dorobku Rzewuskiego. W najnowszym studium starała się określić krąg uczonych, z którymi pisarz utrzymywał kontakty i którzy mogli mieć wpływ na fascynację eksperymentami alchemicznymi.

W rozprawie Marka Nalepy pod tytułem *Metafory snu w trenach Jana Kochanowskiego i Józefa Morelowskiego* daje się uchwycić paralełę pomiędzy śmiercią dziecka a umieraniem ojczyzny. O ile Kochanowski osnuł swoje treny na biografii oraz polemice z filozofią stoicką, o tyle Morelowski podporządkował schemat rzymskiego epicedium kreowaniu postaw obywatelskich.

Сергей Иванович Николаев (Siergiej Nikołajew) w artykule *Титульный лист русского издания „Монархии турецкой” 1741 года (Karta tytułowa rosyjskiego wydania „Monarchii tureckiej” 1741 roku)* wyjaśnił, iż rosyjskie tłumaczenie utworu Paula Ricauta mogło opierać się na polskim przekładzie, choć badacz nie odrzuca definitywnie tezy o tym, że tłumacz posłużył się włoskim oryginałem.

Tematyki tureckiej dotyczy także ostatnie studium z części oświeceniowej pracy zbiorowej poświęconej profesor Wichowej. Anna Warda (*O wierszu pochwalnym Gabriela Dierżawina „Widzenie murzy”*) dowodzi, iż rosyjski poeta, który cieszył się przychylnością carycy Katarzyny II, stawiał sobie za cel uczciwe relacje między literatami a monarchami. Szersza perspektywa oceny powiązań sztuki i polityki prowadzi jednak do wniosku, wbrew idealizmowi Dierżawina, o podporządkowaniu tej pierwszej polityce dworu carycy.

Jak zaznaczono, dział trzeci zbiorowej monografii obejmuje tylko trzy artykuły o problematyce stuleci XIX i XX. Monika Sulejewicz-Nowicka w rozprawie *Wokół korespondencji Erazma Piltza (1850–1929) do Czesława Jankowskiego (1857–1929) na przykładzie zbiorów zgromadzonych w Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego* zrekonstruowała wieloletnie kontakty Piltza z Jankowskim. Ważne są tu uwagi o kłopotach autorów listów z ówczesną cenzurą.

Pozostałe dwa artykuły (Danuta Kowalewska, *Małgorzata poszukuje Mistrza. Kobiety i diabeł w literaturze XX wieku (wybrane przykłady)*; Iwona Maciejewska,

Naukowy i literacki portret saskiego encyklopedysty Benedykta Chmielowskiego mają charakter „wplywologiczny”. O ile Kowalewską interesują szeroko pojmowane relacje niewiast z diabłami w wybranych utworach literackich (i filmowych), o tyle Maciejewska skupia uwagę na atrakcyjności kompendium encyklopedycznego zarówno dla pisarki Olgi Tokarczuk, jak również badaczki dzieła Marii Wichowej.

W ostatniej części książki redaktor tomu zawarł trzy prace o komunikacji oraz narzędziach cyfrowych w badaniach humanistycznych. Małgorzata Mieszek (*Ucyfrowiony staropoleńszczyzna*) zrekapitulowała informacje o funkcjonowaniu literatury staropolskiej w zasobach internetowych. Dokonała zestawienia licznych serwisów, które gromadzą bibliografie, repozytoria, biblioteki naukowe, korpusy językowe, profile autorskie z zawartością odnoszącą się do kultury dawnej.

W dużo szerszym ujęciu na znaczenie zasobów cyfrowych spojrzeli: Zbigniew Gruszka (*Humanistyka cyfrowa dziedzina rozwojowa*) i Urszula Wich-Szymczak (*Design jako narzędzie budowania komunikacji e-zinów*). Z obu publikacji dowodnie wynika, że właściwie trudno sobie wyobrazić prowadzenie badań (również nad spuścizną literacką wieków dawnych) z pominięciem narzędzi cyfrowych oraz coraz lepiej rozwiniętej bazy źródłowej.

Obszerna praca *Fons omnis honesti...*, na którą składa się kilkadziesiąt wartościowych studiów, stanowi chwalebne uhonorowanie przez środowisko polskich humanistów wieloletniego trudu naukowo-dydaktycznego profesor Marii Wichowej. Szeroki wachlarz podjętych tematów wpisuje się w komparatystyczny profil dorobku łódzkiej uczoniej.